Самосѫдътъ въ Родопитѣ.

Обичайно-правни бѣлѣжки.

Народнитѣ правни обичаи влизатъ въ областьта на народоуката. Тѣ ни показватъ не само народния мирогледъ, какъ той е сложилъ правовитѣ отношения помежду отдѣлнитѣ членове на челядьта и общината, какъ той урежда и поддържа тия правови отношения, но ни даватъ и богатъ материялъ да вникнемъ, тъй да се каже, и въ нравствения обликъ на народа, кое явление въ живота той мисли за право и полезно, кое за криво и врѣдно, какъ култивира първото и какъ се старае да ограничи или прѣмахне второто. За жалость, тая область отъ народния битъ у насъ, българитѣ, най-малко е изслѣдвана и проучена. Пионеритѣ ѝ сѫ и до день днешенъ само нѣколко единици.

Още въ първитѣ години слѣдъ нашето освобождение се появиха нѣколцина добрѣ подготвени и съ въодушевение прѣдадени къмъ тоя стръкь отъ народоуката работници (г. г. Матвѣевъ, Бобчевъ, Оджаковъ, Балджиевъ), които издадоха и специални програмни упѫтвания за събиране правни обичаи[1]), а въ 1893 год. и Министерството на народната просвѣта издаде и разпръсна свой подробенъ въпросникъ за сѫщата цѣль. Явиха се тукъ-тамъ и отдѣлни монографии изъ нашия периодиченъ печатъ, ала всичко това не само че далечъ не даде единъ закрѫгленъ, завършенъ, досъбранъ материалъ поне отъ по-голѣмата и по-достѫпна часть отъ българскитѣ земи, но като че ли и самата подъета идея неможа да намѣри съчувственици, а още по-малко работници. Единъ г. Бобчевъ остана послѣдователенъ и неуморенъ изслѣдвачъ на нашитѣ правни народни обичаи. Колкото имаме днесъ направено нѣщо въ тая посока, то най много, ако ли не и единствено се дължи г. Бобчеву.

Днесъ новитѣ условия на живота пи бързо влагатъ своето, измѣстятъ старото, което безслѣдно чезне, и въ недалечно бѫдеще ние ще изгубимъ почти всичко, което и нашиятъ народъ е можалъ да запази отъ своята самобитность и въ правово отношение като етническа единица.

Планинскитѣ поселения поради своята географска изолираность се явяватъ съ най-архаични остатъци въ своя битъ. Тамъ само новитѣ промѣни срѣщатъ по-голѣма естествена опора да наложатъ своето, новото, съврѣменното. Нашитѣ тукъ бѣлѣжки иматъ за цѣль да дадатъ материялъ за единъ такъвъ правовъ обичай въ Родопитѣ, който сѫществува и въ много други страни и народи, па който често пѫти се случва, макаръ и подъ друга, промѣнена форма, и въ най-културнитѣ страни.

Тоя правовъ обичай е тъй нарицаниятъ народенъ *самосѫдъ*, който игнорира писанитѣ закони на модерната държава и модернитѣ правови отношения въ просвѣтенитѣ народи.

---

[1]) Вижъ сп. „Наука“, 1881—83 г. Пловдивъ.

Самосѫдътъ сѫществува днесъ въ цѣлостьта си изъ всички Родопски покраини, а особено у помацитѣ. Изгубилъ е той значението си само отсамъ границата, въ княжеството, но въ тая часть отъ Родопитѣ, що сѫ въ Турция, самосѫдътъ си е запазилъ своето гражданство и типичность тъй, както е билъ той и прѣди 50, 100 и повече години.

Единъ видъ въ три инстанции се явява народниятъ самосѫдъ въ Родопитѣ: челяденъ, роднински и общественъ — селски, въ който зема участие цѣлото население въ даденото село или селчинка. Послѣдниятъ запазва пълната своя автономность, едно че въ него никакво участие или давление не се допуща на друго село (напр. при роднински връзки или други подобни на обвиняемата или обвинителната страна) и друго, че въ него не вливатъ по изборъ или назначение лица, а може да участвува и упражни своето право всѣки членъ въ общината безъ разлика на полъ, па и на възрасть. При това той винаги е публиченъ. Често такъвъ самосѫдъ става и махаленски, безъ да вземa участие цѣлото село, а само махаленитѣ, помежду които е прѣстѫпникътъ.

Виновници за самосѫдъ се привличатъ лъжцитѣ, крадцитѣ, блудствующитѣ (нарушителитѣ тъй или инъкъ на обществения моралъ), тѣзи, що лошо се отнасятъ съ родителитѣ си (биятъ ги, нагрубяватъ ги, не хранятъ ги и пр.), мошеницитѣ, фалшификаторитѣ, за неустойка въ своитѣ задължения и т. др.

Процедурата състои въ повикването и на самия виновникъ, изслушватъ се и неговитѣ обяснения и оправдания, както и тия на обвинителитѣ и пострадавшитѣ отъ него, и слѣдъ това самосѫдътъ се произнася. Всичко става лично и устно, нищо писано на книга или други подобни знаци нѣма.

Осѫждането и наказанието на виновника споредъ вината му бива морално, т. е. публично изобличаване, мъмрене, заплашване и наставления; материялно, което състои въ глобяване въ пари, или въ натура нѣщо (восъкъ и зейтинъ за черквата или джамията) направа даромъ нѣщо обществено (пѫть, чешма, мостъ, джамия, черква и др.); тѣлесно наказание, което състои отъ затворъ и бой, и най-послѣ е характерно послѣдното, най-тежкото наказание, което състои въ изгонването за винаги виновника отъ махалата или селото.

Челядниятъ сѫдъ, както и роднинскиятъ, не сѫ публични, т. е. тѣ ставатъ само или между челядьта, или между послѣдната и роднинитѣ, но безъ да знае или взема участие другъ външенъ човѣкъ отъ селото или махалата. Синътъ или дъщерята се провинятъ въ нѣщо. Бащата и майката имъ ги мъмрятъ, съвѣтватъ, па често и съ бой наказватъ, но виновникътъ не се вразумява и продължава да върши по-нататъкъ дѣянието. Тогава пакъ го мъмрятъ, изобличаватъ, съвѣтватъ и заплашватъ съ участието на всичкитѣ си братя и сестри, женени или не. Родителитѣ на такъвъ го наказватъ и инъкъ, напр. не го зачитатъ за нищо, изгубватъ симпатиитѣ си къмъ него, лишаватъ го отъ дрехи, отъ разнитѣ домаш-

ни веселби, каратъ го на по-тежка и на по-изобличителна работа, не водятъ го по роднини и др. обичайни веселби и визити и т. др Но прѣстъпникътъ е непоправимъ, съ дѣянията си застрашава да засрами родителския си домъ прѣдъ обществото. Тогава се събиратъ и другитѣ имъ роднини (братовчеди, свекърви и др.) и общо го мъмрятъ и съвѣтватъ. Това е роднински самосѫдъ.

Най-послѣ едно лошо дѣяние е извършено, нанесена е врѣда или срамъ на цѣло село. Въ такъвъ случай въ празниченъ день слѣдъ отпускъ черква или слѣдъ излизане отъ джамията се разгласява дѣянието публично между всички тамъ. Призовава се виновникътъ, или се залавя, ако се крие той, и се довежда въ черковния или мечетския площадъ, събиратъ се и още жени и мѫже отъ махалата или селото, и виновникътъ публично се разпитва, изслушва, установява се дѣянието и се наказва Въ тоя общественъ самосѫдъ първо мѣсто и рѣшающе значение иматъ мнѣнията на най-виднитѣ и най-почтенитѣ и стари хора. Родителитѣ и роднинитѣ на виновника или не присѫтствуватъ никакъ, или и да присѫтствуватъ, не смѣятъ да го защитятъ отъ срамъ, па често и тѣ сами прѣдлагатъ и искатъ наказанието му, за да се омиятъ отъ позора, който имъ се нанася отъ прѣстѫпника.

Ако виновникътъ е кралъ нѣщо, то открадeното (овца, пчела, кокошка, дреха) се закача на шията му и се развежда публично изъ селото, осмива се, заплюва се и по тоя начинъ се излага на публиченъ позоръ. При това осѫжда се да повърне открадиатото, или да заплати стойностьта му, опрѣдѣлятъ му и нѣкоя глоба за въ полза на черквата или джамията, или пъкъ друго обществено дѣло, а често пѫти му даватъ и единъ хубавъ бой. Въ по-стари врѣмена блудницитѣ събличали голи, възсѣдали ги на голи магарета и ги разкарвали за показъ изъ селото. Слѣдъ едно такова позорно осѫждане почти всѣки тъй наказанъ прѣстѫпникъ е самъ забѣгвалъ въ чужди далечни земи и тамъ за винаги оставалъ да доживѣе, па е имало случай и да се самоубиватъ чрѣзъ отрова, обѣсване или друго подобно. Но такъвъ самосѫдъ на смъртно наказание не се помни да е осѫждалъ и извършвалъ.

Никакво възнаграждение на отдѣлни лица въ самосѫда не се е давало, дори не се е допущала и мисъль за такова.

На общественъ самосѫдъ най-много се подлагатъ крадцитѣ и блудствующитѣ. За такива дѣяния той е най безпощаденъ.

Единъ пѫть наказанъ по такъвъ начинъ единъ прѣстѫпникъ, не е имало случай нито самъ той, нито пъкъ родителитѣ му да сѫ търсили защита отъ държавнитѣ власти. Та и самото турско правителство е гледало, па и до днесъ гледа съ добро око на обществения самосѫдъ. Прѣдъ него колективната воля и желание на едно село, на едно общество и за такъвъ родъ дѣяния се почита.

Но е имало случаи, ако и по-рѣдко, когато едно дѣяние опозорява цѣлото село, вниса съблазънь между обществото. Въ такъвъ случай слѣдъ като прѣстѫпникътъ е изтърпѣлъ всички наказания отъ

обществения самосѫдъ, най-накрая се изгонва отъ селото за винаги.
Прѣзъ 1880 година пишущиятъ въ родното си село Устово бѣ зритель на слѣдниятъ характеренъ самосѫдъ—остракизъмъ. Квартируваше тогава въ ближното помашко селце Влахово нѣколко роти турска войска, която нощно врѣме патрулираше и изъ нашето село. Въ една отъ крайнитѣ махали живѣеше една прѣстарѣла мома, сиракъ безъ баща, безъ майка и безъ братъ и сестра. Кротка бѣше, работна и въ нищо непокварена мома, та нѣкакъ изглеждаше и глупавичка. Предѣше чужда хурка, работѣше съ надница, дѣто я повикваха, и тъй тя живѣеше единъ бѣденъ, мизеренъ, но честенъ животъ. Една нощь турски войници сполучватъ да влѣзатъ въ полусрутената ѝ кѫщица и я изнасилватъ, а слѣдъ това продължаватъ да отиватъ редовно нощно врѣме у нея за сѫщата цѣль. Тя се срамувала и необадила никому, но съсѣдитѣ ѝ я съгледватъ и установяватъ прѣстѫпностьта ѝ. Отъ начало тѣ я питали, заплашвали, мъмрѣли скришно, но тя упорито мълчела и отказвала. Най-послѣ се разгласява дѣянието ѝ изъ цѣло село. Единъ недѣленъ день се събиратъ женитѣ отъ цѣлата махала, изкарватъ я отъ кѫщи и съ бой и заплюване я довличатъ въ училището. Събиратъ се и мѫже и почти всички отъ махалата. Слѣдъ едно публично опозоряване я, биене и пр. тоя общественъ самосѫдъ рѣшава да я изгони отъ селото. Слѣдъ нѣколко деня отпущатъ една малка сума отъ черквата, събиратъ доброволни пожертвувания и отъ махалата, па ѝ прибиратъ всичката покѫщнина, натоварятъ я на кираджийски коне и я пращатъ отсамъ границата, дѣто въ едно българско село се намира единъ прѣстарѣлъ вдовецъ, който я зема за жена. По тоя начинъ и селото, и тя се избавиха отъ позоръ и съблазънь.

Въ Родопския самосѫдъ специално избирани жури-сѫдии нѣма. Всички сѫ такива, ала винаги става съ участието на свещеника или имамина, които се явяватъ като първи лица сѫдии-прѣдсѣдатели и тѣхното мнѣние може да се оспорява отъ всѣкиго, ала се зачита. Понятието за общественъ самосѫдъ въ народа е високо; той напълно удовлетворява колективната воля, желание и справедливость; прѣдъ него писанитѣ свѣтски закони се считатъ по-ниско стоещи, изложени на подкупъ,—субективенъ вкладъ на отдѣлната личность-сѫдия, съ една рѣчь вѣра у тѣхъ нѣма, тѣ не могатъ да задоволятъ общественитѣ искания и понятия за моралъ и правда. Въ помашкитѣ села и махалчинки изъ Родопитѣ рѣдко, много рѣдко ще срѣщнете случай, когато едно дѣяние, единъ споръ да се прѣнася въ установенитѣ отъ законитѣ сѫдилища. Има села, отъ които десятки години дѣло не е постѫпвало, и сто годишни старци незнаятъ вратитѣ на сѫдилището или лицето на сѫдията. Всички спорове и появили се дѣяния отъ наказуемъ характеръ и нарушаещи народния правовъ мирогледъ се рѣшаватъ въ тоя общественъ самосѫдъ. И за забѣлѣзване е не само високия нравственъ уровенъ въ Родопскитѣ поселения, но още и фактътъ, че много зли дѣяния, каквито другадѣ сѫ станали нѣщо обикновено, дори добили право на гражданство, въ Родопитѣ сѫ не понятни, незнайни.

Пловдивъ, 1908 г. февруарий. **Ст. Н. Шишковъ.**